

MAHMUD AZ ZAMAXSHARIYNING PEDAGOGIK QARASHLARI.**Mubinaxon Adhamjon qizi***Alfraganus universiteti Filologiya fakulteti “Sharq tillari” kafedrası Asqarjonova*

ORCID: 0009-0006-9562-3981

Annotatsiya: Abulqosim Mahmud az-Zamaxshariy 1075-yilda Xorazmning Zamaxshar qishlog‘i (hozirgi Xorazm viloyati Qo‘shko‘pir tumanida) da dunyoga kelgan. Bolaligida oyog‘i shikastlanib yog‘och oyoq bilan yurgan. Jismoniy mehnatga noloq bo‘lganligi sababidan otasi uni madrasada o‘qishga beradi va madrasada u Arab tili va grammatikasini, diniy ilmlarni chuqur o‘rgana boshlaydi. Ilmga bo‘lgan chanqoqlik uni Buxoro, Marv, Nishopur, Isfahon, Shom (Suriya), Bag‘dod, Hirot va Makkada hayot kechirib, arab tili va adabiyotini, diniy ilmlarni, xattotlik san‘atini, arab maqollari va urf odatlarini chuqur o‘rganshiga sabab bo‘ladi. U mintaqa geografiyasiga doir ma‘lumotlar to‘playdi. Ushbu maqolada Mahmud az Zamaxshariyning pedagogik qarashlari haqida ma‘lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: Mahmud az Zamaxshariy, ta‘lim, ilm, pedagogika, amaliy ot, tarbiya.

Zamaxshariy ta‘limni inson hayotining eng muhim jihatlaridan biri deb bilgan. U ta‘lim jarayonida bilim olishning ahamiyatini ta‘kidlagan va bu jarayonda o‘qituvchining roli juda muhim ekanini e‘tirof etgan. O‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi sifatida ham faol bo‘lishi kerak. U o‘quvchilarning ruhiy va axloqiy tarbiyasiga alohida e‘tibor berish zarurligini ta‘kidlagan. Zamaxshariy o‘quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirish, ularni mustaqil fikrlashga undash va ijodiy yondashuvni rag‘batlantirishga katta ahamiyat bergan. Zamaxshariyning pedagogik qarashlarida axloqiy tarbiya masalalari ham o‘z o‘rnini egallaydi. U o‘quvchilarga yaxshi axloq, adolat, samimiyat va boshqa ijobiy fazilatlarni o‘rgatishni maqsad qilgan. Bu fazilatlar, uning fikricha, nafaqat shaxsiy hayotda, balki jamiyatda ham muhim ahamiyatga ega. U o‘quvchilarga axloqiy qadriyatlarni o‘rgatish orqali ularni jamiyatning faol a‘zolari bo‘lishga tayyorlashni maqsad qilgan. Zamaxshariy ta‘lim jarayonida amaliyotga ham katta e‘tibor bergan. U nazariy bilimlarni amaliyot bilan birlashtirish zarurligini ta‘kidlagan. Bu yondashuv, o‘quvchilarning o‘zlashtirgan bilimlarini hayotda qo‘llash imkoniyatini yaratadi. U o‘quvchilarga o‘z bilimlarini amaliyotda sinab ko‘rish, tajriba o‘tkazish va natijalarni tahlil qilishni o‘rgatgan. Bu esa, o‘z navbatida, ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Mahmud az-Zamaxshariy turli soha ilmlariga doir 50 dan ortiq asar yozib qoldirdi. Mahmud az Zamaxshariy, o‘zining ilmiy va pedagogik faoliyati bilan tanilgan buyuk mutafakkir, arab

tilshunosi, tafsirchi va adabiyotshunos sifatida tarixda muhim o'rin tutadi. U XI asrda yashab, o'zining asarlari orqali nafaqat o'z davrining, balki keyingi avlodlarning fikr va pedagogik qarashlariga ham ta'sir ko'rsatdi. Zamaxshariyning pedagogik qarashlari, asosan, uning ta'limga bo'lgan munosabati, ta'lim jarayonidagi metodologik yondashuvlari va inson tarbiyasiga qaratilgan g'oyalari bilan ajralib turadi. Zamaxshariyning pedagogik qarashlari o'z davrida juda zamonaviy bo'lgan. U ta'lim jarayonida o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, ularni o'z fikrlarini erkin ifoda etishga undash va o'zaro muloqotni rag'batlantirishga alohida ahamiyat bergan. Bu yondashuv, bugungi kunda ham ta'lim tizimida muhim o'rin tutadi. Zamaxshariyning pedagogik g'oyalari, asosan, o'qituvchilarga o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga yordam berish, ularni mustaqil fikrlashga undash va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishga tayyorlash uchun zarur bo'lgan metodlarni taklif etadi. Uning asarlarida ta'limning maqsadlari, metodlari va uslublari haqida ko'plab fikrlar mavjud. Zamaxshariy ta'limni faqat bilim berish jarayoni sifatida emas, balki insonni tarbiyalash, uning axloqiy va ruhiy jihatlarini rivojlantirish jarayoni sifatida ko'rgan. U o'quvchilarning qiziqishlari va ehtiyojlarini inobatga olish zarurligini ta'kidlagan. Bu yondashuv, o'quvchilarning ta'lim jarayonida faol ishtirok etishiga, o'z qobiliyatlarini rivojlantirishga va o'z fikrlarini erkin ifoda etishiga yordam beradi. Zamaxshariyning pedagogik qarashlari, shuningdek, o'z zamonida mavjud bo'lgan ta'lim tizimining kamchiliklarini tanqid qilishga ham qaratilgan. U ta'lim jarayonida o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi muloqotni kuchaytirish, o'quvchilarning fikrlarini hurmat qilish va ularning fikrlarini inobatga olish zarurligini ta'kidlagan. Bu yondashuv, ta'lim jarayonini yanada samarali va foydali qilishga xizmat qiladi.

Zamaxshariyning tarixiy shaxs sifatida zamondoshlarining e'tifo va e'tiboriga tushgan olim deyishimiz mumkin. Mashxur tarixchi Ibn al-Kiftiy u haqda bunday degan edi : "Xudo raxmat qilgur az-Zaaxshariy ilmul adab, naxv va lug'at bobida o'zgalarga misol bo'ladigan alloma edi. U o'z hayoti davomida ko'plab buyuk olimlar va fozillar bilan uchrashgan bo'lib, tafsir, hadis, nahv va boshqa sohalar bo'yicha bir qancha asarlari bordir. U o'z asrida arab tilida ijod qilgan ajamlilar orasida eng buyugidir." Ilm pog'onalaridan birin-ketin ko'tarilib borgan Zamaxshariy ijoodining eng cho'qqisida o'z shogirdlariga pand-nasizatlar yozish bilan shug'ullanadi. Chunki, "o'z davrining yirik olimi darajasiga ko'tarilgan az-Zamaxshariyning Xorazmda ham, Sharqning boshqa ko'pgina shaharlarida ham ko'pdan-ko'p shogirdlari bo'lgan, alloma ko'p vaqtini o'shalarga bag'ishlardi". Olimlarning ta'kidlashicha, "U juda kuchli madrasa ta'limi oldi va juda qisqa vaqt ichida, ayniqsa, diniy ilmlarda katta obro'-e'tibor qozondi. U yozgan " Al-Kashshaf " nomli tafsir kitobi nafaqat Xorazmda, balki boshqa joylarda ham ko'p murojaat qilingan manbalardan biri bo'lgan. Bu

buyuk asarni arab tilida yozgan Zamaxshariy o'z uslubining ajoyib qimmatini tufayli bu adabiyotning buyuk asarlaridan birini arab adabiyotiga olib keldi".

Zamaxshariyning hikmatlarida insonga xos ezgu xislatlarni tizimli shakllantirish g'oyasi ham yaqqol namoyon bo'lib turadi. Ya'ni, "Qanoat eng xos narsang bo'lsin. Odamlardan tama qilishni kamaytir. Doimo Allohning fazli bilan bo'l". Bunda allomaning insonga xos bo'lgan eng muhim omillardan biri bu qanoat ekanligi va bu barkamol insonni bir belgisi ham ekanligi ta'kidlab o'tiladi. Insoniyat ming yillardirki ezgulik, ezgulikka intilish, konstruktiv g'oyalarni ustunligini tan olib kelmoqda. Alloma ham shu ma'noda "Avval qilib kelgan xayrligi ezguliklaringizga keyin ham ezgulik qo'shavering, chunonchi, qushning qanotidagi kichik patlar ham katta patlariga madadkor" deydi. Ya'ni inson faqat ezgulik bilan kamol topishi mumkin degan g'oyani ilgari suradi. Yana Zamaxshariy yaxshi xulqlar haqida to'xtalib, Ular shunday bir "Ne'matlar uzoqlashganda ular shabada bo'lib ne'matlarni sen tomon haydaydi, chorlaydi. Azobu uqubatlar to'p-to'p bo'lib yopirilganda, ularni sendan uzoqqa quvadi, haydaydi". "Halol-pokiza kishi doimo xotirjamu tinchlikdadir, birovga xiyonatu yomonlik qiladigan kishi esa halokatga giriftordir" deydi.

Xulosa:

Umuman olganda, Mahmud az Zamaxshariyning pedagogik qarashlari, o'z davrida zamonaviy va innovatsion yondashuvlar bilan ajralib turadi. U ta'lim jarayonida insonni rivojlantirish, axloqiy tarbiyani ta'minlash va amaliy bilimlarni o'zlashtirishga katta e'tibor bergan. Zamaxshariyning g'oyalari, bugungi kunda ham ta'lim tizimida muhim ahamiyatga ega bo'lib, o'qituvchilar va o'quvchilar uchun foydali bo'lishi mumkin. Uning pedagogik qarashlari, nafaqat o'z davrida, balki kelajak avlodlar uchun ham o'rnak bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Zamakhshariy, Mahmud. "Al-Kitab al-Muhit" (Muhit kitobi). 11-asr.
2. Rahmonov, A. "Mahmud az Zamaxshariy va uning ta'limdagi o'rni". Tashkent, 2005.
3. Saidov, F. "Zamakhshariyning pedagogik qarashlari". O'zbekiston pedagogika jurnalida, 2010.
4. Xolmatov, B. "O'rta asrlar musulmon pedagogikasi". Tashkent, 2012.
5. Ismoilov, M. "Mahmud az Zamaxshariy: hayoti va ijodi". Tashkent, 2018.
6. Abdullaeva, N. "Zamakhshariyning ta'lim g'oyalari va ularning zamonaviy ta'limga ta'siri". Pedagogika ilmiy tadqiqotlari, 2020.